

Skola på museum: Ernst Klein och Nordiska museets undervisningsavdelning 1929–1938

David Thorsén & Eva Insulander

Abstract • School at the museum: Ernst Klein and the Teaching Department at Nordiska museet, 1929–1938. This article examines the dynamic relationship between schools and museums during the 1930s. It investigates how elementary school teachers and students became a prioritized audience for Nordiska museet in Stockholm by analyzing the foundation of the museum's teaching department ("undervisningsavdelningen") and the work of the museum's first lecturer Ernst Klein (1887–1937). Material from the museum's archive reveals how a mutual beneficial relationship was established between the museum and local schools in the 1930s and how visits to the museum gradually was included in the elementary school curriculum. The study cast new light on the reciprocal development of the two institutions in the interwar years and stresses the importance of local circumstances and individual actors' initiatives when analyzing past teaching practices.

Keywords • museum education [museipedagogik], object collections [föremålssamlingar], school exhibitions [skolutställningar], museum lecturer [museilektor]

Inledning

Museer och föremålssamlingar har länge varit en viktig del av både utbildningens och vetenskapens värld.¹ Museerna utgör också, tillsammans med det framväxande masskolväsendet, två av det moderna samhällets främsta kunskapsinstitutioner.² Men museernas plats i den svenska utbildningshistorien har inte varit särskilt framträdande. Än mindre uppmärksamhet har ägnats åt det föränderliga samspelet mellan skola och museum, och det oavsett om man intresserat sig för den rent organisatoriska utvecklingen eller för mer undervisningsnära sammanhang.³ Forskningen har främst behandlat skolornas egna museala samlingar och mer avgränsade praktiker kopplade därtill, som exempelvis framväxten av läroverkens naturaliesamlingar och det utbredda

1 Suzanne M. Stauffer (red.), *Libraries, Archives, and Museums: An Introduction to Cultural Heritage Institutions through the Ages* (Lanham: Rowman et Littlefield, 2021).

2 För två klassiska problematiseringar av museers betydelse i det moderna västerländska samhället, se Tony Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics* (London: Routledge, 1995) och Eileen Hooper-Greenhill, *Museums, and the Shaping of Knowledge* (London: Routledge, 1992).

3 Gällande dagens situation finns viss forskning rörande samverkan mellan den svenska skolan och landets kulturarvsinstitutioner, för en övergripande sammanställning se Henrik Zipsane, Ulrika Löfstedt och Maria Domej Lundborg, "Kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet – en forskningsöversikt" (2018), http://nckultur.org/wp-content/uploads/2021/03/ForskningsoversiktSamarbeteKulturarvochSkola_18.pdf samt Riksantikvarieämbetet, *Skolan och kulturarvet: Regeringsuppdrag att kartlägga och främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna* (2020), URN: urn:nbn:se:raa:diva-6124.

användandet av elevherbarier.⁴ Även skolmuseer som beskriver skolans verksamhet i historisk tid – alltså skolan i sig själv som en typ av samling, som äldre bevarade folkskolor – har undersökts.⁵ Gällande den högre utbildningen var föremålssamlingar länge helt centrala för både forskning och undervisning. Inom exempelvis medicinen kom våta och torra preparat att bli en viktig resurs i läkarutbildningen, decennierna kring sekelskiftet 1900 har rent av kallats ”museimedicinens era” för att understryka samlingarnas centrala funktion för både lärande och vetenskaplig kunskapsproduktion.⁶

1800-talet brukar lyftas fram som det publika museets genombrott.⁷ Men museisamlingarna existerade fortfarande i hög grad i gränslandet mellan det exklusiva och det tillgängliga och statens roll var här ambivalent, de större svenska museernas tillkomsthistoria skiftande.⁸ Från mitten av 1800-talet lyfts föremålens didaktiska betydelse fram allt starkare på såväl museer som i skolan. Inspirationen kom från flera håll men i speciellt England och USA blev ”object lessons” en spridd undervisningsmetod; utifrån olika objekt och artefakter skulle eleverna under lärarens ledning röra sig från det vardagliga och enkla till det begreppsliga och analytiskt mer komplicerade.⁹ Nyare forskning har också visat hur museer och andra institutioner, som Kew Gardens i London, aktivt försåg skolor med en rad olika specimen för undervisningsändamål.¹⁰ Även i Sverige ökade antalet föremål i undervisningen och skolornas egna samlingar – i samtiden ofta omnämnda som just ”museum” – gavs en mer framträdande aukto-

-
- 4 Eva Insulander och David Thorsén, ”Teaching Through Objects and Collections: The Case of Strängnäs Secondary Grammar School and School Museum 1830–1960,” *Multimodality & Society* 4, no. 3 (2023), 336–65; Torleif Ingelög, *Skatter i vått och torrt: Biologiska samlingar i Sverige* (Uppsala: Art-databanken, 2013); Jenny Beckman, ”Linneanska traditioner? Skolor, jubileer och botanisk praktik” i *Svensk snillrikhet? Nationella föreställningar om entreprenörer och teknisk begåvning 1800–2000*, red. Staffan Bergwik, Michael Godhe, Anders Houltz och Magnus Rodell (Lund: Nordic Academic Press, 2014), 199–220; Jenny Beckman, ”Collecting Standards: Teaching Botanical Skills in Sweden, 1850–1950,” *Science in Context* 24, no. 2 (2011), 239–58.
 - 5 Jakob Evertsson, ”Från katekes till naturlära: En mikrohistorisk studie av folkskolans införande i Lagunda kontrakt, 1861–1900,” *Uppsala stiftshistoriska sällskap årsskrift 2021/22* (2022), 16–28; Bengt Thelin och Stig G. Nordström (red.), *Svenska skolmuseer* (Uppsala: Fören. för svensk undervisningshistoria i samarbete med Nordiska museet, 1993).
 - 6 Helena Franzén, *Kroppar i förvandling: Obstetriska och embryologiska samlingar vid Uppsala universitet, ca 1830–1930* (Uppsala: Uppsala universitet, 2022), 23.
 - 7 John E. Simmons, *Museums: A History* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2016).
 - 8 Per Widén, *Från kungligt galleri till nationellt museum: Aktörer, praktik och argument i svensk konstmuseal diskurs ca 1814–1845* (Hedemora: Gidlund, 2009); Magdalena Hillström, *Ansvaret för kulturarvet: Studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872–1919* (Linköping: Linköpings universitet, 2006); Jenny Beckman, *Naturens palats: Nybyggnad, vetenskap och utställning vid Naturhistoriska riksmuseet 1866–1925* (Stockholm: Atlantis, 1999).
 - 9 Ollie Croker, ”Teaching Classics with Objects? The Acquisition of Classical Antiquities by British Schools, 1860–1950,” *Journal of the History of Collections* 33, no.2 (2021), 373–84. Andrea Korda, ”Object Lessons in Victorian Education: Text, Object, Image” *Journal of Victorian Culture* 25, no. 2 (2020), 200–22; Sarah Anne Carter, *Object Lessons: How Nineteenth-Century Americans Learn to Make Sense of the Material World* (Oxford: Oxford University Press, 2020).
 - 10 Laura Newman och Felix Driver, ”Kew Gardens and the Emergence of the School Museum in Britain” *The Historical Journal* 1204, no. 63 (2020), 1204–30; Karen A. Rader och Victoria E. M. Cain, *Life on Display: Revolutionizing U.S. Museums of Science and Natural History in the Twentieth Century* (Chicago: The University of Chicago Press, 2014); Sally Gregory Kohlstedt, ”Thoughts in Things: Modernity, History, and North American Museums,” *Isis* 96, no. 4 (2005), 586–601. För en bredare problematisering av föremålssamlingar ur ett cirkulationsperspektiv, se Felix Driver, Mark Nesbitt och Caroline Cornish (red.), *Mobile Museums: Collections in Circulation* (UCL Press, 2021).

ritet.¹¹ Utvecklingen drevs delvis av ett ökat inslag av åskådningspedagogik där man ville forma elevernas förståelse av omvärlden genom att lära av konkreta exempel (och införliva det man observerat i karaktär och tankesätt) och mot slutet av 1800-talet blev speciellt framtaget åskådningsmaterial i form av föremålsaskar, illustrerade läroböcker, kartor, planschserier etc. en självklar del även av folkskolans undervisningspraktik.¹² Ett antal studier har vidare riktats mot vad som hände när skolundervisningen rent rumsligt flyttade ut ur klassrummet.¹³ I en fallstudie över skolexkursioner i Portugal 1890–1960 lyfter Inez Félix fram hur elever togs till olika naturområden, industrier, historiska monument och museer för att få uppleva dessa på plats. Men förflyttningen till trots, skolans traditionella praktik förblev enligt Félix i de flesta fall oförändrad: eleverna observerade, lyssnade och antecknade medan lärarna visade, föreläste och förklarade.¹⁴

Utifrån detta breda anslag är syftet med denna artikel att bidra till en utbildningshistorisk diskussion gällande relationen mellan skola och museum samt presentera ett konkret exempel på hur dynamiken mellan skola och museum kunde utvecklas under svenskt 1930-tal. Just mellankrigstiden måste ses som en av dessa två institutioners mest expansiva och formbara perioder. Det var exempelvis först efter första världskriget som en nationell massutbildning – det vill säga att de flesta barn faktiskt gick i skolan – kom att bli en realitet.¹⁵ Forskning har under senare tid också allt starkare betonat att inslagen av en progressiv pedagogik i Sverige var tydlig redan från 1920- och 30-talen, åtminstone om man fokuserar konkret undervisningspraktik som nya undervisningsmetoder och tidens mer elevcentrerade förhållningsätt.¹⁶ Som nyligen lyfts fram i denna tidskrift har ett utbildningshistoriskt intresse för visuell och materiell kultur ökat och allt fler studier har därför börjat undersöka klassrummen och vad som hände i dem.¹⁷ ”Poängen med att närma sig den nivå där ’skola görs’ är att den vidgar förståelsen för

11 Yngve Löwegren, *Naturaliesamlingar och naturhistorisk undervisning vid läroverken* (Stockholm: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1974).

12 Magnus Hultén, *Naturens kanon: Formering och förändring av innehållet i folkskolans och grundskolans naturvetenskap 1842–2007* (Stockholm: Stockholms universitet, 2008). För ett fördjupat resonemang kring seendet och dess kultivering i pedagogiska sammanhang, se exempelvis Anna Maria Hellgren, *Skåda all världens uselhet: Visuell pedagogik och reformism i det sena 1800-talets populärkultur* (Möklinta: Gidlunds förlag, 2013), 39–43, 62–65; Petra Rantatalo, *Den resande eleven: Folkskolans skolreserörelse 1890–1940* (Umeå: Umeå universitet, 2002), 65–77; Anders Ekström, ”Konsten att se ett landskapspanorama: Om åskådningspedagogik och exemplarisk realism under 1800-talet,” i Martin Bergström, Anders Ekström och Frans Lundgren, *Publika kulturer: Att tilltala allmänheten, 1700–1900* (Uppsala: Uppsala universitet, 2000), 125–70.

13 Anna Larsson och Björn Norlin (red.), *Beyond the Classroom: Studies on Pupils and Informal Schooling Processes in Modern Europe* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014); Sally Gregory Kohlstedt, *Teaching Children Science: Hands-on Nature Study in North America, 1890–1930* (Chicago: University of Chicago Press, 2010).

14 Inês Félix, *School Journeys: Ideas and Practices of New Education in Portugal (1890–1960)* (Umeå: Umeå universitet, 2020).

15 SCB, ”Innan grundskolan fanns: Översikt av historisk utbildningsstatistik 1944–2018,” <https://www.scb.se/contentassets/8f35e5fef60846c5a09e9216bce587a6/innan-grundskolan-fanns.pdf>

16 Johan Samuelsson, ”Skolan som försöksverkstad: Spridning av kunskap och erfarenhet av försöksundervisning i svenska pedagogiska tidskrifter 1920–1960,” *Nordic Journal of Educational History* 10, no. 2 (2023), 107–31; Hans Olofsson, Christina Olin-Scheller och Åsa Melin, ”Undervisningspraktiker i rörelse – 1940-talets folkskollärare som läsundervisningens förändringsagenter,” *Utbildning och demokrati. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 31, no. 3 (2023), 7–32.

17 Jakob Evertsson, ”Materiality, Wallcharts, and Educational Change in Sweden from the Mid-nineteenth to the Early Twentieth Century,” *Nordic Journal of Educational History* 9, no. 1 (2022), 29.

hur pedagogiska idéer mottas, tolkas och omställs till praktik”, skriver Johan Samuelsson angående den analytiska ambition som relateras till paraplybeteckningen ”the black box of schooling”.¹⁸ Den ökade uppmärksamheten av undervisningens materiella och praktiska (men även emotionella) nivåer har alltså inneburit ett växande teoretiskt och empiriskt intresse för utbildningshistoriens didaktiska aspekter men också för hur olika övergripande reformer tolkats och hanterats lokalt.¹⁹

Även för museerna innebar mellankrigstiden en starkt transformativ period. Inte minst vid några av de större museerna fanns ett tryck att omformulera uppdraget för en ny tid, där de pedagogiska ambitionerna inom museerna höjdes liksom kraven från samhället på vad ett museum skulle vara och göra.²⁰ Museernas uppdrag kom därmed delvis att sammanfalla med skolans, åtminstone om man betraktar de två institutionernas ökande betoning på medborgarfostran i bred mening, något som för museerna även innebar att de på ett nytt sätt skulle vara både publika och samtida: ”Museet skulle liksom varuhuset visa ’varorna’ på ett sådant sätt att de tillägnades av allmänheten”, som Kerstin Arcadius noterar apropå mellankrigsmuseets nya offentlighet.²¹ Och även om själva ordet museipedagogik är mer sentida (det användes spritt först under 1980-talet) och begreppet dessutom vagt (eftersom det kan syfta på en specifik yrkesutövning relaterat till publikarbete men även på en mer allmän grunduppgift hos museet där utbildning av besökarna ingår), är museernas pedagogiska arbete överlag ofullständigt utforskat historiskt och dess expansion dessutom ofta förlagd till 1960-talet.²²

Museum och skola i samverkan

Vår studie har inspirerats av dessa ovan nämnda teoretiska perspektiv och forskningsinsatser, inte minst av det allt starkare historiska intresset för föremåls didaktiska betydelse men också av den ökade betoningen på det lokala. Vi vill dock vidga platsen för undersökningen från skolan till museet och därmed även inkludera nya sammanhang och aktörer i analysen, som utställningar och visningsverksamhet men förstås även den museipersonal som i sitt vardagliga arbete mötte skolans elever och lärare.

Vårt empiriska exempel för att närma oss denna övergripande tematik rörande relationen skola och museum är Nordiska museet och dess första museielektor Ernst Klein (1887–1937). Stiftelsen Nordiska museet, som i sin organisation även inrymde Skansen, var inte bara ett av landets större museer utan byggde från 1930-talet upp en omfattande undervisningsverksamhet. I en belysande artikel från 1972 ger Hans Medelius en

18 Johan Samuelsson, *Läroverken och progressivismen: Perspektiv på historieundervisningens praktik och policy 1920–1950* (Lund: Nordic Academic Press, 2021), 27; Johannes Franciscus Anthony Braster, Ian Grosvenor och Maria del Mar del Pozo Andrés (red.), *The Black Box of Schooling: A Cultural History of the Classroom* (Brussels: P.I.E. Peter Lang, 2012).

19 För en historiografisk diskussion, se exempelvis Johannes Westberg, ”Bright Nordic Lights: A Revitalised Interdisciplinary History of Education in the Massified Higher Education of the Nordics,” *History of Education* 52, no. 2–3 (2022), 346–47; Martin Lawn och Ian Grosvenor, ”Finding Traces, Researching Silences, Analyzing Materiality: Notes from the United Kingdom,” *Educació i Història: revista d’història de l’educació* 38 (2021), 33–54; Heather Ellis, ”Editorial: Science, Technologies and Material Culture in the History of Education,” *History of Education* 46, no. 2, (2017), 143–46.

20 Anders Bergström och Victor Edman, *Folkhemmets museum: Byggnader och rum för kulturhistoriska samlingar* (Stockholm: Byggförlaget, 2005).

21 Kerstin Arcadius, *Museum på svenska: Läns museerna och kulturhistorien* (Stockholm: Nordiska museet, 1997), 264; Tomas Englund, *Läroplanen och skolkunskapens politiska dimension* (Göteborg: Daidalos, 2005).

22 Berit Ljung, *Museipedagogik och erfärande* (Stockholm: Stockholms universitet, 2009), 29–40.

kortare sammanfattning av museets museipedagogiska arbete, och av texten framgår att barn och skolor länge setts som viktiga besöksgrupper samt att intresset för att få museet och deras samlingar att spela en mer aktiv roll för skolan växte markant under mellankrigstiden.²³ Nordiska museet blir därmed särskilt passande för en analys av inte bara hur – och varför – museer valde att rikta sig till skolor utan även av vad skolorna förväntade att få med sig från museet. I den empiriska undersökningen kommer därför två nivåer samspela. Dels studerar vi de mer organisatoriska aspekterna av hur relationen mellan museum och skola såg ut och förändrades över tid. Och dels intresserar vi oss för några av de aktiviteter som museibesöket – eller skolbesöket om man ser det från museets sida – innehöll för att beskriva några konturer av det lärande besöket var tänkt att understödja och forma. Våra forskningsfrågor är: Hur växte Nordiska museets pedagogiska verksamhet fram och vilken betydelse hade specifikt Ernst Klein i detta arbete? Och på vilket sätt såg sig museet som en utbildningsinstitution i relation till skolan (och då primärt folkskolan) och hur förändrades denna roll under 1930-talet?

Det material vi utgår från är i första hand olika typer av skriftliga källor hämtade från Nordiska museets arkiv (som interna PM, korrespondens, arkiverade föredrag, lektionsavskrifter etc.) men också publika texter i form av artiklar från dags- och fackpress samt museets årsbok *Fataburen*. Arkivmaterialet är emellanåt knapphändigt, exempelvis saknas för perioden direkta spår av elevernas erfarenheter och upplevelser av museibesöket, och vårt urval har framförallt präglats av ett intresse för undervisningsverksamhetens framväxt. Undersökningen visar samtidigt att museets skolverksamhet i samtiden sågs som framstående – rent av som en nationell förebild – men det källmaterial som undersöks är i huvudsak avgränsat till Nordiska museet under mellankrigstidens andra hälft. Metoden har alltså varit att utgå från museets arkiv, kompletterat med vissa källor utanför detsamma, för att på så sätt komma åt dels förändringen av museets eget inre arbete, dels hur detta arbete relaterade till andra aktörer utanför museet och dels hur det därmed påverkade den vidare utvecklingen av relationen mellan skola och museum i sin samtid.

Nordiska museet och Ernst Klein

Nordiska museet grundades 1873 av språkforskaren, läraren och kulturhistorikern Artur Hazelius (1833–1901). Föremålssamlingarna var från början Hazelius privata men hans mål var att skapa ett offentligt museum, rent av ett museum över folket självt: ”Känn dig själf” blev därför det nya museets motto.²⁴ Hazelius menade sig göra ett etnografiskt räddningsarbete där nordisk och speciellt svensk kultur skulle beskrivas och bevaras för att sedan kunna visas upp och beforskas. Inrättandet av friluftsmuseet Skansen 1891 var en del av samma ambition, där äldre livsmiljöer återskapades för att kunna upplevas fysiskt på plats. ”För Hazelius vilade den nationella känslan på en föreställning om historien och kulturen, om landet och människorna”, skriver Sverker Sörlin apropå den performativa nationalism och idealiserade folklighet som inte minst

23 Hans Medelius, ”Nordiska museet och skolan,” *Fataburen* (1972), 137–52.

24 Bengt Nyström, ”Att göra det förflutna levande,” i *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark (Stockholm: Nordiska museet, 1998), 53–87, citat 54.

Skansen bidrog till att forma. ”Att skapa och förmedla den känslan genom att skapa och förmedla medvetandet om Sverige var vad Hazelius projekt gick ut på”²⁵

Samlingarna och utställningarna var på så sätt även ett medel för att väcka och stärka en känsla för nationen, för dess natur och kultur. Nordiska museets verksamhet rörde sig därför redan från början mellan samlingsorientering och publikorientering, mellan lärdom och ”spektakelkultur” som Magdalena Hillström uttrycker det i sin historik över museet.²⁶ Det mångtydiga uppdraget blev dock allt mer komplext i takt med att museet, samlingarna och publiken växte. En ny museilokal var tänkt att stå klar till Stockholmsutställningen 1897 men först tio år senare, 1907, invigdes den imponerande byggnad som än idag rymmer museet.²⁷

Under 1900-talets första decennier konsolideras verksamheten och i samband med flytten införlivades även Livrustkammaren – Sveriges äldsta museisamling med anor från 1620-talet – i den nya museibygnaden.²⁸ Det var samtidigt en omvälvande tid av unionsupplösning, världskrig, accelererande urbanisering och införandet av allmän rösträtt men museet önskade – kanske just därför – även fortsatt vara ett monument över nationen, dess folks historia och vardagsliv. Redan i ingången till den nya museibygnaden möttes exempelvis besökarna av Carl Milles jättestod av Gustav Vasa även om den version som står där idag, och där tronstolens sockel bär den uppmanande inskriptionen ”Warer svenske”, kom på plats först 1925.²⁹ Insamlandet domineras av äldre allmogeföremål men utökades succesivt med föremål från fler av samhällets sociala skikt och från den egna samtiden.³⁰ Från tidigt 1920-tal fördes också en större debatt om ”det folkliga kvalitetsmuseet” och museernas roll i samhället i stort.³¹ Dåvarande riksantikvarien Sigurd Curman önskade en nyordning och beskrev 1928 museerna i termer av sociala mötesplatser och ”folkliga bildningsanstalter”, tillgängliga för den breda publikens rekreation och kunskapsutveckling; det fanns alltså enligt Curman inte någon motsättning i att bredda museernas publik och samtidigt försöka höja dess kvalitet och samhällsrelevans.³²

Den bitvis högljudda diskussionen påverkade även Nordiska museet. Museet skulle vara en aktiv kraft i samhällslivet och fungera som både en forskningsinstitution och en publik ”bildningscentral”, argumenterade den nyutnämnde museichefen professorn i konsthistoria Andreas Lindblom i ett tal hållet vid uppmärksammandet av museets femtiårsjubileum som stiftelse 1930. För museerna var i första hand till för allmänheten markerade Lindblom, ”till dess kunskap och glädje”, och måste därför tala direkt till

25 Sverker Sörlin, ”Artur Hazelius och det nationella arvet under 1800-talet,” i *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark (Stockholm: Nordiska museet, 1998), 17–39, citat 38.

26 Hillström (2006), 365–66.

27 Elisabet Stavenow-Hidemark, ”Musebygget,” i *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark (Stockholm: Nordiska museet, 1998), 100.

28 Hans Medelius, ”Installationen,” i *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark (Stockholm: Nordiska museet, 1998a), 146–47.

29 Stavenow-Hidemark (1998), 112–13.

30 Cecilia Hammarlund-Larsson, ”Samlingarna och samlandet,” i *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark (Stockholm: Nordiska museet, 1998), 197–202.

31 Per I. Gedin, *När Sverige blev modernt: Gregor Paulsson, vackrare vardagsvara, funktionalismen och Stockholmsutställningen 1930* (Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 2018), 50–57.

32 Bergström och Edman (2016), 7.

sin egen tid och dess människor. För att inte publiken skulle drabbas av ”museiledan”, som Lindblom provokativt uttryckte det, behövde museets samlingar presenteras på ett helt annat sätt än tidigare. Exempelvis skulle ny teknik samt insikter från den framväxande reklam- och upplevelseindustrin användas fullt ut.

Anordnandet av museirummet, utnyttjandet av det elektiska ljusets stora möjligheter, föremålen urval och innebörders sammanställning med hänsyn till deras praktiska eller historiska samhörighet, etiketter och vägledningar, fotografier, filmer, diapositiv och automatiska baloptikon, muntliga visningar och föredrag – allt detta måste i museerna arbetas samman för att göra materialet levande för gammal och ung, rik och fattig. [...] Om detta decennium en gång av en minnestecknare skulle bli kallat för museets *pedagogiska tid*, så skulle jag ej sörja.³³

Alltså: För att nå den stora publiken måste 1930-talets museum våga ta större plats, göras intressant, relevant, kommunikativt och nyskapande. Museet skulle fortsatt ägna sig åt både forskning och publikarbete men därutöver ha en särskild omsorg för det pedagogiska tillgängliggörandet i samhällets tjänst. ”Kunskapsörsten inom olika samhällslager är ofantligt stor”, resonerade Lindblom i en intervju i *Aftonbladet* i samband med sitt tillträde våren 1929. Museet skulle därför öppna upp för fler grupper, fler uppgifter. Men för att lyckas svara upp mot sin nya samhällsroll måste museet omstöpas och uppdraget tydliggöras. Eller som Lindblom citerades i tidningen gällande museets personal, att ”museimannen i första rummet borde tjäna allmänheten, i andra vetenskapen”.³⁴

Museets pedagogiska idé

En av Nordiska museets medarbetare som i handling delade Lindbloms vision var Ernst Klein. Klein hade verkat vid museet i nära ett decennium men kom, ungefär samtidigt som Lindblom utsågs till museichef, att inträda i rollen som museets – och landets – första museilektor med speciellt ansvar för museets utåtriktade pedagogiska verksamhet.

Klein hade en ganska brokig yrkesbakgrund, något som på sätt och vis gjorde honom idealisk för det nya uppdraget.³⁵ Han var född och uppväxt i Stockholm, bedrev studier i tyska samt i nordiska och romanska språk vid Uppsala universitet och i Berlin och Nancy. Under läsåret 1907–8 verkade han som en av de första lärarna vid Brunnsviks folkhögskola men arbetade därefter som journalist på bland annat *Dagens Nyheter* och

33 Talet finns tryckt i ”Nordiska museets femtioårsjubileum som nationalhelgedom,” *Fataburen* (1930), häfte 2–3, 63–4 (kursivering i original). Delvis citerat även i Hans Medelius, ”Nya satsningar och framgångar” i *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark (Stockholm: Nordiska museet, 1998b), 336–38.

34 Osig., ”Nordiska museet vill organisera populärpropaganda. Gruppbesök av studiecirklar permanent anordning. Särskild avdelning för museets pedagogiska arbete,” *Aftonbladet* 29/4 1929. Delar av citatet finns även i Medelius (1972), 139.

35 Om inte annat anges hämtas de biografiska uppgifterna ur *Svenskt biografiskt lexikon*, Band 21 (1975–7), 264; Gösta Berg ”In memoriam,” *Svenska museer: Meddelanden från svenska museimannaföreningen*, 1937, nr 1 (1937), 30–31; Gunnar Granberg, ”Ernst Klein,” *Studiekamraten* nr 11–12 (1938), 171–72. Se även Barbro Klein, ”Ernst Klein (1887–1937),” i *Svenska etnologer och folklorister*, red. Matts Hellspong och Fredrik Skott (Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs akademien för svensk folkkultur, 2010), 105–12.

Svenska Dagbladet. Även det kulturhistoriska intresset var starkt och sommaren 1919 deltog han i ett vetenskapligt projekt där två män skulle leva ”stenåldersliv” i skogarna kring herrgården Rockelstad i Södermanland, en tidig form experimentell arkeologi.³⁶ Kanske var det just Kleins många kontakter inom press, kulturliv och forskning som medförde att han 1921 anställdes vid Nordiska museet. Han arbetade primärt med programverksamheten på Skansen, inte minst den som riktade sig till barn, men deltog även i museets etnologiska projektresor. Film blev tidigt ett viktigt medium för Klein, att dokumentera vardagsliv och fest i rörlig bild blev därmed en del av Nordiska museets samlingsverksamhet.³⁷ Under mitten av 1920-talet kom Klein att få administrativt mer ansvarfulla uppgifter, 1925 tog han en licentiatexamen vid Uppsala universitet (i ämnet fornminnesforskning), och 1929 utsågs han till museilektor och chef för museets nystartade undervisningsavdelning.

Bild 1. Nordiska museets första museilektor Ernst Klein (1887-1937), bild från 1937. Nordiska museets arkiv.

Det tidiga 1930-talet blev under Kleins ledning en intensiv och expansiv period gällande museets pedagogiska arbete, därtill etablerade sig Klein som en välkänd kulturpersonlighet genom sin egen litterära produktion, sina översättningar av skön- och facklitteratur samt kulturhistoriska föredrag i det då nya mediet radio. Nordiska

36 Ernst Klein, *Stenåldersliv* (Stockholm: Svenska teknologföreningens förlag, 1920). Klein gjorde även en stumfilm under projektet, *Stenåldersmannen* (1919), som senare kom att visas som skolfilm ända till 1960-talet.

37 Pelle Snickars skriver utförligt om Kleins filmprojekt i *Kulturarvets mediehistoria: Dokumentation och representation 1750–1950* (Lund: Föreningen Mediehistoriskt arkiv, 2020), 423–48, 502–16.

museet var ”en lärobyggnad till den svenska självkännedomens tjänst”, konstaterade Klein 1931 i ett av sina radioföredrag i en personlig precisering av museets devis. ”Att vara sig själv som nation – eller som enskild – kan vara något krasst och hårt och omänskligt, om det grundar sig bara på blind självhävdelse och grovt självförhärli-gande”, fortsatte han med adress till tidens hårdnade samhällsklimat.

Men att vara sig själv genom att mödosamt sträva efter självkännedom – att upptäcka sitt bästa och egna mitt i allt tillfälligt – att söka det svenska i seklernas växling, i samhällets och samhällsklassernas skriftande öden och gärningar, och att sedan vara det bästa av allt det man har funnit vara ens eget – det är att lyda kungsordet på det sätt, Hazelius menade.³⁸

Museets uppgift sträckte sig med andra ord längre än att vara ett trivsamt utflyktsmål. Nordiska museet – ”svenska folkets egendom”, ett museum ”för allt och alla” som Klein uttryckte det vid några andra tillfällen³⁹ – skulle vara en plats där förnuft och känsla förenades och riktades mot ett högre mål. Syftet med museibesöket var enligt Klein inte mindre än att fördjupa besökarnas existens, berika dem och få dem att växa, och därigenom ytterst möjliggöra ett aktivt liv som kunniga och ansvarstagande samhälls-medborgare.

Museets fostrande ambition är speciellt synligt i hans historiesyn. För vad har ”vi vanliga människor egentligen med historien att göra och vad ska historien bjuda oss?”, frågade Klein retoriskt 1931 i tidskriften *Bokstugan*, utgiven av Arbetarnas bildnings-förbund ABF och Godtemplarordens studieförbund. Fördjupande historiska studier vände sig traditionellt till ett redan insatt fåtal men rätt använd möjliggjorde kunskaper om det förflutna en ”verklig personlighetsutvidgning”, ja själva syftet med historiska studier var att odla en förmåga att ”se en samtida företeelse i dess historiska samband”. För Klein var det dock människans liv som samhällsvara som skulle fokuseras, det var de vardagliga sammanhangens, de sociala gemenskapernas och relationernas historia – den ”egna, omgivande kulturens historia” – som hade högst bildningsvärde. Begreppet kultur skulle i sammanhanget uppfattas brett och i direkt relation till det gemensamma; kultur var något vi delade, kände oss engagerade av, hade insikt i och brydde oss om. Det förflutnas mysterier måste dock närmas gradvis då den avancerade kunskapen byggde på den elementära, den större förståelsen på den mindre. För att fullt ut rätt uppfatta ”de högsta kulturyttringarna” måste publiken skolas, och en själv-klar plats för detta var museet. ”Det finns ett väldigt, för den stora allmänheten ännu praktiskt taget okänt och outnyttjat material av saker, kompletterat med de teoretiska resultaten av flera generationers vetenskapliga arbeten, vilka likaledes vänta på att bli upptagna i allmänbildningen”, skrev Klein i sin långa plädering för museets centrala samhällsfunktion.

38 Manuskript radioföredrag ”Nordiska museet – 30 minuter,” daterat 8/8 1931. Ernst Kleins arkiv, vol. 7, NM-arkiv.

39 Ernst Klein, ”Nordiska museet – svenska folkets egendom: Ett femtiårsminne,” *Nordisk Tidskrift* 6 (1930), 81–103. Manuskript radioföredrag ”Om Nordiska museet och Skansen,” daterat 1931. Ernst Kleins arkiv, vol. 7, NM-arkiv.

Man ska inte slå ifrån sig med, att det inte går, att museerna äro döda och själmördande magasin; att museimännen äro verklighetsfrämmande antikvitesvurmar och stofler, som dammet ryker om. [...] I verkligheten står saken så, att museerna skola – och gärna önska – bli både vetenskapliga verkstäder och bildningsverkstäder, och att de skola bli de senare just så fort som den bildningstörstande ungdomen framtvingar samhällets stöd för saken. Vi ligga betänkligt efter på denna punkt, men det är bara en organisationsfråga. Ty vi ha både material och vetande till vårt förfogande, tillräckligt för att åtminstone lägga grunden till en allmänbildande undervisning i svensk kulturhistoria.⁴⁰

För att sammanfatta: Det Klein eftersträfvade var en ökad tillgänglighet till museet och ett nytt förhållningsätt som satte folkflertalets kulturella historia i centrum. Han skrev därmed in sig i en bredare 30-talsdebatt där såväl socialdemokratiska och liberala som konservativa röster lyfte fram betydelsen av en gemensam och igenkännande svensk kulturhistoria, ”en bild av kulturen som höjd över samtidens strider, som något självklart gott” som Samuel Edquist konstaterar i en analys av kulturarvsbegreppets historiska rötter.⁴¹ Klein var alltså i detta avseende tydligt i linje med tidens dominerade historiesyn där det man uppfattade som den folkliga nationens historia, och allmogekulturen i synnerhet, gavs en konsensusformande, identitetsskapande och uppbygglig funktion.⁴² Och självklart handlade det delvis om att försöka forma en nationell föreställningsvärld som ett tydligt alternativ till tidens allt starkare totalitära strömningar, att försöka etablera en dominerade berättelse om Sverige som ett stolt gammalt bondeland – kargt måhända men strävsamt, fredligt och jämlikt – en bild som dröjt sig kvar in i vår egen tid.⁴³ Fast starkare än många i sin samtid betonade Klein museernas centrala roll i denna process; för det var i umgänge med museernas samlingar, och med stöd av museets vetenskapliga expertis, som denna breda bildningsrörelse enligt Klein lämpligen tog sin början.

Nordiska museets undervisningsavdelning

Idéerna prövades under tidigt 1930-tal. I det förslag på organisation av Nordiska museets och Skansens ”undervisnings- och upplysningsverksamhet” som togs fram av Klein i mars 1929 presenterades ett ambitiöst program riktat mot olika publikker. Exempelvis skisserades ett framtagande av tryckta vägledning för den kunniga besökaren (på svenska, engelska, tyska och franska), en kortare ”Turistvägledning” för den mer översiktligt intresserade (också den på flera olika språk), ”Skolvägledning” som kortfattat lyfte fram det viktigaste för besökande skolklasser, populärt hållna ”presspublikationer” och en ”med pressens behov och synpunkter väl förtrogen tjänsteman” för att möta lokalpressens, nationella men även de internationella tidningars behov.

40 Ernst Klein, ”Historisk allmänbildning,” *Bokstugan* 14, no. 1 (1930), 7–13.

41 Samuel Edquist, ”Kulturarv, allt för mycket kulturarv?,” i *Kritiska studier av kulturarv och museala praktiker: En tvärvetenskaplig mötesplats*, red. Karin Jarnkvist och Carola Nordbäck (Sundsvall: Forum för genusvetenskap, 2021), 16–24, citat 19.

42 Samuel Edquist, *En folklig historia: Historieskrivningen i studieförbund och hembygdsrörelse* (Umeå: Boréa, 2009), 75, 94–106. Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000* (Stockholm: Atlas, 2001), 304–8. Henrik Åström Elmersjö, *Norden, nationen och historien: Perspektiv på föreningarna Nordens historieläroboksrevision 1919–1972* (Lund: Nordic Academic Press, 2013), 77–81.

43 Erik Bengtsson, *Världens jämlikaste land?* (Stockholm: Arkiv, 2020), 13.

Föreläsningsserier för intresserad allmänhet skulle också tas fram. Men Klein adresserade även skolorna direkt, bland annat hade museet startat en lärarfortbildning genom en föreläsning- och visningsserie – ”Pedagogiska lärokursen i Stockholm” – specialanpassad för att utbilda lärare som ville besöka museet med sin klass. Fast mest prioriterade för att nå stadens elever var ändå de aktiviteter som genomfördes av museets egen personal, ”demonstrationerna” eller ”skolvisningarna” som de även kallades i programförklaringen. Fast här fanns brister både gällande kvaliteten och finansieringen konstaterade Klein, arbetet måste därför utvecklas och medel för det snabbt sökas från både stad och stat.⁴⁴

Just Kleins ansträngningar för att få externa ekonomiska bidrag ger en intressant inblick i hur Nordiska museet och lokala skolor succesivt kom att närma sig varandra. Exempelvis skickade Klein i oktober 1929 ett PM till det socialdemokratiska kulturborgarrådet Oskar Larsson som ansvarade för utbildningsfrågor i Stockholms stadsfullmäktige. I PM:et beskriver Klein vilken betydelse de avgiftsfria skolbesöken på Skansen haft för de årligen fler än 30 000 folkskoleelever som fått göra ett besök. För att bättre utnyttja de kulturhistoriska miljöerna hade en särskild satsning gjorts, bekostad av museet men med ett visst mindre ekonomiskt stöd av Stockholms stads Folkskoledirektion, där totalt 18 000 elever deltagit i specialanpassade visningar. På Nordiska museet var besöken färre, under samma tid hade ca 3 500 elever besökt museet tillsammans med sin lärare. Det Klein nu önskade var dels att fler elever skulle kunna få möjlighet att besöka museet på stadens bekostnad, dels att medlen skulle anslås för att ta fram ett särskilt skolbesöksprogram. ”Mången gång torde lärarna, enligt vad de själva öppet erkänna, knappast själva äga den inblick i och översikt av ett stort museums samlingar, som är nödvändig för att vägleda eleven”, skrev Klein i en ansats att tydliggöra behovet. ”Utvecklandet av det direkta och indirekta arbetet på att pedagogiskt utnyttja museets samlingar är sålunda föremål för museets ständiga omsorg och många planerade uppgifter väntar blott på ekonomiskt stöd för att förverkligas.”⁴⁵

Att skolor redan under sent 1920-tal besökte Nordiska museet och Skansen i någon form av anpassad skolverksamhet är alltså tydligt, likaså att skolan och museet delvis delade på kostnaderna. Av materialet i arkivet framgår vidare att Klein aktivt sökte förebilder utomlands. I en av hans anhållanden för ekonomiska medel till studieresor, daterad 1929 och riktad till Stockholms stadsfullmäktige, beskriver han hur många länder kommit längre för att ”på olika sätt utnyttja museerna för skolundervisningen och folkbildningsarbetet” och han därför ville göra en studieresa till Tyskland (Hamburg, Berlin, München) samt England (London) för att på plats kunna studera den ”moderna museiundervisningen” (men även USA nämns explicit som ett föregångsland att inspireras av).⁴⁶ Det är samtidigt oklart om Klein verkligen kom iväg på alla de önskade resorna, i juni 1930 genomfördes dock en studieresa till England där Klein även deltog i brittiska Museum Associations kongress (och där undervisningsfrågor utgjorde en viktig del av programmet).⁴⁷ Också museer i Sverige kunde i

44 Samtliga citat ur ”Förslag till organisation av Nordiska Museets och Skansens undervisnings- och upplysningsverksamhet,” daterat 20/3 1929. NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol 1, NM-arkiv.

45 ”PM angående Nordiska museets undervisningsverksamhet,” daterat 15/10 1929. NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol 1, NM-arkiv.

46 ”Koncept,” daterat november 1929. NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol 1, NM-arkiv.

47 Odaterat PM (ca. augusti 1930). NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol 1, NM-arkiv.

vissa fall tjäna som exempel, Klein nämner uttryckligen Nationalmuseums undervisningsverksamhet som bekostades av staten direkt.⁴⁸ Men då andra museers undervisningsprogram var relativt småskaliga och mycket specialiserade var Kleins ambition för Nordiska museet betydligt mer omfattande än tidigare nationella initiativ. Museet gjorde också ett tidigt konkret försök att samarbeta med Stockholms folkskolläraförningsorganisation ”Stockholms skolresebyrå”, ca 4 000 barn beräknades komma till Skansen under några sommarveckor i juni och juli 1930 som en del av satsningen.⁴⁹

De uppgifter som går att få fram i Nordiska museets arkiv visar således på ett betydande intresse för att utveckla museets pedagogiska verksamhet – och då i synnerhet i relation till skolbesöken – samt att inspiration och medel för detta eftersöktes från flera håll. Det är dock svårt att exakt säga hur mycket av det initiala arbetet kring att utveckla museets relation till skolan som kom ur Kleins egna idéer och vilka exempel, nationella som internationella, han försökte efterlikna.

I ett internt PM som redogör för undervisningsavdelningens första verksamhetsår, sommaren 1929 till sommaren 1930, är det emellertid möjligt att delvis spåra hur relationen mellan museet och skolan utvecklades och att ett ökat samarbete dem emellan redan från början var en central del av den nya avdelningens uppdrag. Under rubriken ”Skolvisningar” beskrivs hur ett femtontal ”lektioner i museet för skolklasser” hållits av museielektorn, det vill säga Klein själv. Det ska ha varit ”klasser ur folkskolor, högre folkskolor, flickskolor och läroverk som efter överenskommelse mellan skolan och museet erhållit 1½ timmes lektion med visning av något begränsat område, t.ex. textilredskap, 1700-talets möbelkonst, forntornavdelningen eller dylikt” och i flera fall ska eleverna efteråt fått skriva skoluppsatser utifrån besöket. Klein beskriver skolaktiviteterna som något kvalitativt annorlunda än den reguljära visningen och använder explicit termen ”lektion”, något som signalerar att påverkan gick åt båda hållen, från museet till skolan men också från skolan till museet. Lärarna var givetvis en nyckelgrupp att nå, något som de tidiga fortbildningsinsatserna inom den ”Pedagogiska lärokursen” också vittnar om. Men vid sidan av specialanpassade visningar för besökande skolklasser och lärarfortbildning fanns det i Kleins bildningsvision även plats för en helt ny typ av museiverksamhet: den pedagogiska skolutställningen. ”I samarbete med Livrustkammaren, Nationalmuseum och Statens historiska museum har Nordiska museet genom sin undervisningsavdelning låtit anordna en historisk utställning, kallad ’Från Linnés och Lovisa Ulrikas tid’”, skrev han i ett internt PM från sent 1929, tidigt 1930. ”Denna utställning [...] har särskilt avsetts för skolornas tjänst, i det att man där sammanfört ett stort och representativt urval av alla slags föremål avsedda att illustrera alla de sidor av svenska frihetstidens historia, som berörs i skolundervisningen”.⁵⁰

Pedagogiska (skol)utställningar

Utställningen ”Från Linnés och Lovisa Ulrikas tid” våren 1930 var uttryckligen avsedd för och direkt anpassad till skolornas behov. Tanken var att den genom ett strikt urval av föremål och en specialanpassad visningslokal skulle ge en bred tidsskildring som

48 Brev från Nordiska museet [Klein] till Kungl. Skolöverstyrelsen, daterat 21/7 1931. NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol 1, NM-arkiv.

49 ”Föreståndarinnan för skolresebyrån fröken Olga Löfgren,” odaterat handskrivna planering (ca. våren 1930). NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol 1, NM-arkiv.

50 PM, utan datering. NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol 1, NM-arkiv.

speglade 1700-talets samhällsutveckling i stort: kulturellt, ekonomiskt, politiskt och socialt.⁵¹ Nordiska museet var inte heller ensamt i planerandet. Förutom Klein hade ett verkställande utskott satts samman av 1:e Folkskoleinspektör Karl Nordlund och Sixten Strömbom, intendent vid Nationalmuseum.⁵² Utställningen öppnade direkt efter skolornas påskledighet och hade före vårterminens slut besökts av ca 6 000 elever från i första hand folkskolans och läroverkens högre klasser. Klein hade själv hållit i en lärarfortbildning (en ”instruktion”) för de lärare som tog sina klasser till ”skolutställningen” (som den kallades internt) och där ca 300 lärare och lärarinnor deltagit. En särskild illustrerad vägledning för ”skolbruk” hade också tagits fram och gavs till alla lärare i samband med besöket.⁵³ Utställningen följdes strax av flera liknade initiativ: ”Från sten till stål” visades 1931 och vid nyåret 1932 öppnades specialutställningen ”Barnets värld genom två århundranden”. De tre utställningarna blev, skriver Hans Medelius i antologin *Nordiska museet under 125 år från 1998*, ”succéer och incitament för en fortsatt utveckling av samarbetet mellan Nordiska museet och skolan”.⁵⁴

Bild 2. Interiörbild från en av visningssalarna i Ernst Kleins första pedagogiska skolutställning ”Från Linnés och Lovisa Ulrikas tid”, 1930. Nordiska museets arkiv.

51 Hans Medelius, ”Utställningarna,” i *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark (Stockholm: Nordiska museet, 1998c), 291.

52 Medelius (1998b), 339.

53 PM, utan datering (c. 1930). NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol 1, NM-arkiv.

54 Medelius (1998c), 291. Se även Medelius (1998b), 339 och Medelius (1972), 139–41.

Gemensamt för de pedagogiska skolutställningarna var förstås att de så uttryckligt riktade sig till en skolpublik. Men också det stora greppet, ambitionen att vilja belysa en längre epok utifrån ett övergripande kulturhistoriskt perspektiv förenade dem liksom att museets samlingar så uppenbart sattes i centrum.

För samlingarna och dess föremål hade en särskild kraft ansåg Klein. Vackra saker väckte alltid uppmärksamhet, konstaterade han exempelvis i ett av sina radioföredrag 1931. Men ”vända vi oss från föremålets yta – deras former och färger, till deras inre mening och väsensart, skola vi höra en annan berättelse, lika märklig och spännande att höra, för den som har öra för människolivets eget äventyr”. De ting museet hade i sin vård berättade alltså om de människor som brukat dem och de liv som levts, om ”kampen för hus och hem, kläder och föda – alla dessa för oss redan halft obegripliga redskap ha en gång i det dagliga släpet legat och nött valkar i händerna på idoga män och kvinnor”.⁵⁵ Föremålen var således inte bara ett rikt materiellt arv, värt att värna i sin egen rätt. De var också ovärderliga för att skapa den relation som enligt Kleins sätt att se utgjorde en förutsättning för en djupare förståelse för och gemenskap med den tid som varit, för de människor och den kultur som nuet – och framtiden – skulle bygga vidare på.

Speciellt uppmärksam i samtiden var dock den monumentala ”Gustav II Adolf-utställningen” 1932, den dittills största och mest påkostade utställningen i Nordiska museets historia. Utställningen uppmärksammade naturligtvis 300-årsminnet av Gustav II Adolfs dödsår men ville framförallt för en större allmän publik presentera en genomarbetad sammanfattning av stormaktstidens kulturella och vetenskapliga utveckling. Utställningen invigdes högtidligt med tal av prins Gustaf Adolf och visades från juni 1932 till februari 1933. Egentligen skulle utställningen ha avslutats under hösten men förlängdes på grund av det stora intresset, totalt lockade den 85 000 besökare varav 21 000 skolelever.⁵⁶ För att öka kvaliteten i skolbesöken arrangerades efter den tidigare modellen ett tjugotal specialdemonstrationer för lärare som förberedelse inför att de tog sina klasser till museet (totalt deltog ca 400 lärare i utbildningsaktiviteten som dock inte hölls av Klein utan av intendent Åke Stavenow från Nationalmuseum). Museets undervisningsavdelning samarbetade även direkt med Stockholms folkskoledirektion, den organisation som ansvarade för det lokala folkskoleväsendet, för att organisera ”de utomordentligt talrika folkskolebesöken” som det hette i *Fataburen*.⁵⁷

Modellen där man på ett pedagogiskt och tillgängligt sätt ville närma sig en längre tidsperiod och beskriva flera parallella skeenden och kulturuttryck togs alltså över från de tidigare pedagogiska utställningarna som hade haft skolelever som primär publik. Och precis som i de föregående mindre utställningarna sattes föremålen i centrum, de var de som skulle bära berättandet och leda besökaren in i historien. För att bygga utställningen hade museet därför lånat in ett stort antal föremål från andra museer men också från en rad föreningar, privatpersoner och lokala skolsamlingar.⁵⁸

55 Manuskript radioföredrag ”Nordiska museet – 30 minuter,” daterat 8/8 1931. Ernst Kleins arkiv, vol. 7, NM-arkiv.

56 *Fataburen* (1933), 292.

57 *Fataburen* (1933), 338–39.

58 ”Förteckning på föremål inlämnade till Gustav-Adolfs-utställningen genom Allmogeväsendet.” Tillfälliga utställningar 1932–1935, NM-arkiv.

”Gustav II Adolf-utställningen” var inte bara en stor framgång för Nordiska museets nya publikarbete. För Klein själv framstod den som kulmen på flera års strävanden och ett mödosamt, omfattande pedagogiskt arbete. ”Den stora utställningen är helt enkelt, oavsett dess värde som jubileumshyllning, hittills ouppnådd som museal tidsskildring”, skrev han sensommaren 1932. De ”delvis mycket lyckade” försök som tidigare gjorts genom de mindre skolutställningarna hade nu ”höjts till en standard, som svårligen kan överträffas”. När det kom till pedagogiska kulturhistoriska utställningar var en ny nivå nådd såväl vetenskapligt som visningsmässigt konstaterade Klein självsäkert. ”Detta är helt enkelt det rätta sättet att ställa de historiska minnena till allmänhetens och bildningens tjänst”.⁵⁹

Skolbesöken tar fastare form

I museets årsbok för 1933 beskrevs att undervisningsavdelningens verksamhet ”i stort sett bedrivits efter samma linjer som tidigare”.⁶⁰ Från mitten av 1930-talet var dock Klein periodvis borta från museet under längre perioder, allt mer märkt av sjuklighet.⁶¹ Av årsberättelserna framgår samtidigt att ett ökat antal personer engageras för att klara av de uppgifter som Klein tidigare genomfört mer eller mindre själv.⁶² Det Klein initierat uppfattades kort sagt som så pass viktigt att arbetet i hans frånvaro måste utföras av någon annan, ett tecken på att undervisningsavdelningens verksamhet börjat institutionaliseras.

Även skolan tog frågan om museibesök på ett ökat allvar. Våren 1934 kallade Stockholmskretsen inom Sveriges allmänna folkskolläraryörening till ett möte angående ”museiundervisning”. Av protokollet framgår att det handlade om att sätta stadens museala resurser i arbete utifrån skolans behov, om att kontakter med ”museimän” redan inletts om att ”bereda skolan ökade möjligheter att i undervisningens tjänst utnyttja det åskådningmaterial, som finns i de olika museernas samlingar”. Överläggningarna skulle därför konkret utreda ”om museibesöken, närmast på Nordiska museet, på ett effektivare sätt kunde inpassas i skolans undervisning och i så fall, hur detta kunde ske”. I det upplägg som Klein presenterade fokuserades klasserna IV–VIII, alltså totalt fem årskurser, och berörde likt de tidigare pedagogiska skolutställningarna övergripande teman som ”Minnen från Vasatiden”, ”Ett besök hos bönderna i Skåne” och ”Folkligt julfirande”. I skissen gjordes även en viss uppdelning mellan pojkar och flickor sett till några av besöken; pojkarna skulle ges undervisning under rubriken ”Minnen från Karl XII:s tid” och ”Möbelstilar 1500–1900”, medan flickorna fick ”Minnen från Frihetstiden” samt ”Klädedräkten genom tiderna”.⁶³

Lite senare samma vår genomfördes besöken, ett försök som därefter utvärderades. Och skolorna var på det hela taget mycket nöjda med utfallet såväl innehållsmässigt som didaktiskt. ”Jag har en klass”, citerades en lärare i sammanställningen, ”där de flesta barnen har dåligt minne. Det var därför häpnadsväckande, hur bra de uppfat-

59 ”En inbärgad årsskörd på Nordiska museet.” Manuskript (1932). Ernst Kleins arkiv, vol. 7, NM-arkiv. Understrykning i original.

60 *Fataburen* (1933), 304.

61 *Fataburen* (1936), 267.

62 *Fataburen* (1937), 269.

63 ”Protokoll fört vid sammanträde med Kursbestyrelsen inom S.A.F:s Stockholmskrets (St.F.) måndagen den 16 april kl. 8. E.m. angående museiundervisning. 1934.” NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol. 1, NM-arkiv. Understrykning i original.

tat och kommit ihåg det hela. De kunde också följa demonstrationen på museet och verkade synnerligen intresserade”. Även det undervisningsmaterial som ställts till förfogande innan, under och efter besöket hade fungerat väl och underlättade lärarnas planering. ”De små vägledning, som dr Klein givit, lämna full frihet åt läraren att utarbeta arbetsanvisningar”, meddelade en lärare. ”Man kan ju låta barnen utföra teckningar. Jag lät pojkarna göra en arbetsbok över stilarna”. Att just låta eleverna rita av föremålen återkommer i lärarnas kommentarer samt att dessa aktiviteter på ett bra sätt bröt av mot men samtidigt fördjupade museets muntliga berättande. ”Barnen ritade av föremålen från demonstrationerna. De stannade kvar en hel timme och verkade inte alls trötta”. En annan lärare hade engagerat sina elever genom att efteråt låta dem prata om besöket i klassen. ”En av flickorna fick berätta. Rätt var det var, började hon fråga de andra, och så fingo de vara med och berätta. Man fick tillbaka ord för ord, vad lektor Klein sagt.” Synpunkter fanns givetvis om enskildheter. Undervisningen fick inte vara för detaljerad och eleverna måste mötas på rätt kunskapsnivå. Men såväl Kleins insats under besöket som det skriftliga underlaget till lärarna gavs mycket beröm. ”De demonstrationer, som nu hållits, böra utredigas och göras tillgängliga för lärare, som så önska använda sig av dem”.⁶⁴

Med anledning av lärarnas konkreta önskemål lät Klein sammanställa texthäften av de lektioner som gavs. Först producerades ett kortfattat stencilerat blad på fyra sidor men 1935 trycktes en längre illustrerad broschyr med totalt sju stenograferade lektioner för klasserna IV–VIII.⁶⁵ Broschyren utgavs av Stockholms folkskoledirektion och vittnar om hur dessa ”lektioner” (som de nu kallades explicit även av skolorna) i praktiken kunde gå till, åtminstone går det att spåra huvudparten av det Klein berättade under de lektioner som nedtecknats även om elevernas och lärarnas frågor, i den mån de förekom, utelämnats.

De tryckta lektionsbeskrivningarna visar att föremålen – och här valde ofta Klein ett eller några enstaka ur montern – spelade en helt central roll i undervisningen. Föremålen användes ibland för att belysa något större skeende eller för att konkretisera utveckling av olika redskap eller tekniker. Men föremålen blev också en ingång till en beskrivning av någon vardaglig del av livet, om hur man klädde sig, lagade mat, ordnade sitt hem eller arbetade, vad man tyckte om, var bra, lämpligt och praktiskt. ”Ville de vara fina, så fingo de hålla sig till vad som varit i skick och bruk i farfars och mormors tid”, sade exempelvis Klein i beskrivningen av klädesplagg från ett bondehem från Skåne för klass IV.

Ni veta, hur det går till nu för tiden. Nu hittas de nya moderna på hos några skraddare och sömmerskor i Paris och London, och sedan bli de avtryckta i modejournaler och tidningar i hela världen. [...] Så var det inte förr i tiden. Då gick det mycket långsamt, innan nya påhitt kommo från ett ställe till ett annat.⁶⁶

64 ”Protokoll fört vid sammanträde med Kursbestyrelsen inom S.A.F:s Stockholmskrets angående museiundervisningen den 31 maj 1934.” NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol 1, NM-arkiv.

65 Ernst Klein, *Handledning vid några lektioner i Nordiska museet och livrustkammaren av museilektor Ernst Klein* (Stockholm: Stockholms folkskoledirektion, 1935).

66 *Ibid.*, 5.

Lektionen var med andra ord i direkt dialog med föremålen – men också besökarna – som ett sätt att knyta an till det förflutna och dess människor. Föremålen fick alltså representera de människor som levde och, i relation med besökarnas egen tid och erfarenheter, bli ett vittnesmål om de tidigare släkternas livsvärldar, deras tankar och glädjeämnen, men också deras slit och dagligt knot. ”Se på de fint vävda förklädena, på de knyplade spetsarna i huvuddukarna, på de hålsömmade manschetterna, som tagit så mycket arbete! Man förstår, att sådana saker betydde en förmögenhet, som folk inte så lätt kunde skaffas sig i varje släktled”.⁶⁷

Framställningen var bitvis mycket konkret, som när Klein beskriver eldslagning för folkskolans klass VII.

Vi se här (fig. 9 d) enkla och finare eldstål ända fram till sådana små eleganta portmonnärer från mitten av 1800-talet, som innehålla flinta och fnöske och ha stålet fastsytt i botten. [...] Man håller flintan mellan vänstra handens pekfinger och långfinger, fnösket mellan långfingret och ringfingret och slår sedan med korta slag stålet, som man håller i högra handen, mot flintan, så att gnistorna ramla ned på fnösket.⁶⁸

Av broschyren framgår det inte om Klein använde några av föremålen för att konkret visa hur man slog flintan mot stålet, men sannolikt inte. Det är förstas även så att Kleins lektioner inte på något sätt kan betecknas som radikala sett till sitt innehåll; tvärtom lyfte de ofta fram en för tiden traditionell historieskrivning orienterad mot hur ständsamhällets olika samhällsgrupper levde i samförstånd med varandra och sin kung och passade därmed väl in i den historiesyn Klein tidigare gett uttryck för. Men eftersom Klein hela tiden rörde sig mellan ett då och ett nu, och dessutom på en mycket vardagsnära nivå, rymde lektionerna en potential till vidare reflektion kring såväl historisk förändring som det moderna samhällets möjligheter och begränsningar. Även hos de yngre eleverna handlade det därför i viss mån om att – genom intresseväckande ledning – ge föremålen liv för att närma sig inte bara det förflutna utan också för att kunna se sin egen samtid i ett nytt ljus.⁶⁹

Men Nordiska museet och Klein var inte ensamma i sitt intresse att vilja närma museet till skolan. Under Nationalmuseums Sixtens Strömboms ledning tillsatte Svenska Museimannaföreningens styrelse redan 1933 en arbetsgrupp med uppgift att ”ägna sig åt frågan om samarbete mellan skolor och museer sin uppmärksamhet med särskild hänsyn till möjligheten av kontinuerlig samverkan, grundad på i kursplanen för vederbörande läroanstalt planmässigt infogade museibesök och museiundervisning”. Gruppen samlade representanter från flera av de största museerna samt företrädare från folkskolan och läroverken (flickskolorna saknades alltså). Klein medverkade givetvis och betonade starkt vid arbetsgruppens första möte ”nödvändigheten av samarbete mellan lärare och museimän” eftersom båda professionernas kompetens måste tas tillvara för att satsningen skulle lyckas. ”Museimannen vet mindre än pedagogen vad

67 Ibid.

68 Ibid., 21.

69 Kleins undervisning skulle alltså kunna ses som ett sätt att utifrån föremålen försöka utveckla det vi idag kallar ett historiemedvetande hos eleverna. För en kritisk genomgång av begreppet historiemedvetande i historiedidaktisk forskning, se Robert Thorp ”Historiemedvetande, historiska medier och historieundervisning” i Anna Larsson (red.), *Medier i historieundervisningen: Historiedidaktisk forskning i praktiken* (Umeå: Umeå universitet, 2016), 214–41.

som kan missförstås eller leda barnen in på fel tankegång även beträffande rätt enkla saker”, argumenterade Klein. ”Men lärarna behöver museimannens hjälp vid begränsandet av materialet, man vill ofta sluka för mycket åt gången istället för att koncentrera sig på sådant, som kan medhinnas utan ansträngning”. Nationalmuseum hade som tidigare nämnts en viss specialinriktad verksamhet för klassbesök, om än i betydligt mindre skala än på Nordiska museet. Även Historiska museet hade gett kortare kurser för folkskollärare och läroverkslärare – ”från museet sida hade dessa organiserats av Fil. Dr Hanna Rydh, och man hade under 5 el 6 dubbeltimmar gått igenom samlingarna” meddelades det under mötet – men det mesta hade stannat av då museet var på väg att flytta. Flera av de representerade museiföreträdarna framhöll samtidigt att potentialen var stor, inte minst med de ”friare förhållanden” som den nya tidens strömningar innebar; museerna höll på att öppna sina samlingar för fler grupper av besökare, kanske fanns det rent av ”möjligheter att låta föremål få cirkulera bland eleverna” och på museet ge ”plats för upptagning av matsäckar” och annat praktiskt som krävdes i samband med ett dramatiskt ökat antal organiserade skolbesök.⁷⁰

Att eleverna skulle trivas på museet lyftes av museerna fram som en viktig faktor för att besöken skulle falla väl ut, museibesöket skulle alltså uppfattas som ett roligt och välkommet avbrott i den ordinära skolvardagen. Men det som från lärarhåll väckte störst uppmärksamhet var närheten till samlingarna, till föremålen. ”Tackade överlärare Steenberg för den från museernas visade förståelse för skolornas behov av levande åskådningsmaterial för undervisning i olika ämnen”, löd protokollet från mötet. ”Speciellt fann han det anmärkningsvärt, att eleverna i framtiden skulle kunna få vara med om något så betydelsefullt som t.ex. att få hålla ett museiföremål i handen”. Även skolan betonade förstås att besöket måste planeras omsorgsfullt, inte minst av praktiska skäl för att få plats i den trånga skolterminen, men riktningen var tydlig: skolan och museet behövde varandra och relationen dem emellan måste bygga på ömsesidighet och respekt. ”Pedagogen behöver en plattform, där han kunde känna sig lika hemma på museet som i katedern”, konstaterade en av de medverkande lärarna apropå behovet av en tydligare organisatorisk struktur och konkreta åtgärder för att möjliggöra för att besöken blev så bra som möjligt för alla inblandade. ”Skolmän och museimän” måste arbeta tillsammans konstaterade även Klein avslutningsvis. Ömsesidighet var dock ett krav även från museernas håll menade han då det behövdes ”en stor förtrogenhet” med museets stora samlingar för att på bästa sätt ”komponera en lektion på behövligt material i varje särskilt fall”.⁷¹

Det arbete som Klein inlett under sent 1920-tal fann så under det tidiga 1930-talet steg för steg fastare former och inkluderade succesivt fler aktörer och stadigt allt större elevskor. Såväl museet som skolorna uppfattade besöken som något värdefullt, umgänget med samlingarna som något viktigt och över tid mer självklart – kanske skulle eleverna snart inte bara få se på utan själva få ta i och undersöka museiföremål som en del av den reguljära skolundervisningen.

Men den tryckta lektionssammanställningen från 1935 markerar ändå slutet på Kleins arbetsinsats. Klein var fortsatt verksam vid museet men hans avtryck, och

70 ”Protokoll fört vid den av Svenska Museimannaföreningens styrelse tillsatta beredningen för samarbete mellan museer och skolor sammanträde i Nationalmuseum torsdagen den 29 november 1934,” Avskrift, NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol. 1, NM-arkiv.

71 Ibid.

därmed undervisningsavdelningens dagliga verksamhet och utvecklingsarbete, påverkades av Kleins långa perioder av frånvaro på grund av sjukdom. På valborgsmässoaftonen 1937 avled Ernst Klein, ännu inte 50 år fyllda. Han efterlämnade hustru och tre döttrar och begravdes kort därefter på judiska kyrkogården i Stockholm. I de många minnesteckningar som publicerades i såväl de stora dagstidningarna som i fackpress, framgår att Klein gjort ett betydande avtryck både professionellt och personligt. ”Någon dualism existerade inte mellan Ernst Klein som forskare och pedagog utan dessa båda sidor av hans väsen och verksamhet hörde nära samman och voro till stor inbördes hjälp och eggelse”, skrev kollegan intendent Sigfrid Svensson i sina minnesord i *Fataburen* 1938.

Den stora styrkan i Ernst Kleins verksamhet som både lärare och lärd var förmågan att se gången liv i konkret form. [...] Aldrig var han så rädd för något, som att studiet inom hans ämne av de materiella företeelserna skulle bli sig självt nog och glömma bort människorna, som tänkte, kände och handlade bakom redskapen.⁷²

Arvet efter Klein: ett undervisande museum

Efter Kleins död tillförordnades redan den 8 maj 1937 docenten i nordisk och jämförande folklivsforskning, Gunnar Granberg från Stockholms högskola, till museilektor. Arbetet fortsatte med full kraft, skolvisningarna utökades till och med något jämfört med tidigare år. Även samarbetet med Stockholms skolreseyrå intensifierades med ”särskilda visningar för skolgrupper” samtligt som Sveriges allmänna folkskolläraryrking lämnade ett ekonomiskt bidrag för att stötta initiativet.⁷³

Engagemanget tog med andra ord inte slut i och med Kleins död, tvärtom. ”Just skolorna är det, som undervisningsavdelningen i sin verksamhet särskilt taga sikte på”, skrev museet ordagrant i *Fataburen* året därpå.⁷⁴ Flera aktiviteter riktades därför direkt mot skolklasser från Stockholms folkskolor, ett arbete som fortsatt utvecklades tillsammans med Stockholms folkskoledirektion. Programmet omfattade under 1937 två visningar per dag riktade till femte och sjätte klasserna med planer på att senare inkludera ”samtliga klasser 5–8”. Besöken gjordes obligatoriska och innehållet planerades så att det låg ”i nära anslutning till undervisningen i historia för resp. klasser” även om de genomfördes av museets personal. Under början av 1938 bildades även en särskild organisation vid museet, ”Stockholms skolresetjänst”, för att underlätta de från hela landet tillresta skolklassernas (och för skolorna kostnadsfria) besök i museet.⁷⁵ Och mot slutet av 1930-talet hade flera andra större Stockholmsmuseer slagit in på samma väg: Nationalmuseum, Tekniska museet, Statens etnografiska museum och Statens historiska museum, alla var de igång med att reformera sin verksamhet i likande riktning. Också utanför Stockholm och på mindre museer skedde förändringar. Exempelvis Malmö museum, med sin kombination av natur- och kulturhistoria, hade från mitten av 1930-talet byggt upp en allt starkare pedagogisk profil med skolklasser som tydlig målgrupp. En museilektor hade anställts och som en del av en ambitiös under-

72 Sigfrid Svensson, ”Ernst Klein,” *Fataburen* (1938), 203–8.

73 *Fataburen* (1938), 262.

74 *Fataburen* (1939), 288.

75 *Ibid.*, 288–89.

visningsplan riktad mot stadens folkskolor genomfördes läsåret 1937–38 sammanlagt 375 museielektioner för ca 6 000 besökande skolelever.⁷⁶

I takt med ambitionerna och framgångarna växte intresset för Nordiska museets skolverksamhet även utomlands. I maj 1938 var Gunnar Granberg inbjuden att presentera erfarenheterna från undervisningsavdelningen vid Skandinaviska Museiförbundets flera dagar långa möte i Helsingör.⁷⁷

Granberg redogjorde under sitt föredrag i detalj för besökens betydelse, deras planerande och praktiska genomförande. Skolorna kunde dock ha lite olika syften med besöket påpekade Granberg inledningsvis, något som påverkade museets upplägg. För de från landet tillresande klasserna handlade det i praktiken mest om att erbjuda ett så bra och intressant besök som möjligt så att eleverna fick uppleva vad ett museum kunde vara. Men för Stockholmskolorna, som hade museibesöken som en formell del av undervisningen, var ambitionen högre och det var avgörande att museets ansträngningar tydligt anpassades till skolans behov: ”Museiundervisningen” skulle, för att använda Granbergs exakta ordalydelse, läggas i ”direkt anslutning till gällande undervisningsplan”.⁷⁸

Det var också viktigt att se besöket som en sammanhängande helhet där både skolan och museet var aktiva parter, undervisningen varken började eller slutade med själva visningen även om den givetvis utgjorde aktivitetens självklara mittpunkt. Inför besöket hade därför lärarna i idealfallet förberett såväl klassen som sig själva för att, väl på plats, mötas upp av museets specialutbildade personal. För den som tog emot klassen var det viktigt att snabbt få en god relation till besökarna och mer än en timme fick inte själva lektionen ta, allt för att hålla elevernas intresse levande och koncentrationen uppe. Det hängde alltså på ”museimannen” att besöket skulle falla väl ut, kraven var höga på såväl ämneskunskap som pedagogiskt handlag. Men det var ”ej blott frågan om att själv tala och undervisa” underströk Granberg i sitt anförande, ”han måste även vara så mycket lärare att han genom frågor kan väcka barnens självverksamhet och i samband därmed i görligaste mån lära känna barnen”. Ibland hände det att den manliga ”visaren” kunde bli kallad ”Fröken” av de ivriga eleverna, något man inte fick ta illa upp kring utan tvärtom tolka som en signal om att man nått fram i sin kommunikation. Att vara förtrogen med och under besöket knyta an till de läromedel som användes i skolan lyftes fram som en självklarhet. Men även på praktisk detaljnivå var det många saker att hålla reda på erkände Granberg då klasserna alla skiljde sig åt, ”olika stadsdels barn äro olika, pojkar och flickor reagerar ej lika, de s.k. hjälpklasserna (för mera efterblivna eller i annat avseende problematiska barn) kräva speciell uppmärksamhet etc.”. Nordiska museet tog alltså emot många olika typer av skolelever från flera olika skolformer och skolor, gemensamt för besöket var dock att det skulle dramatiseras och avslutas med en ”klimax, så att barnen lämna museet med en önskan om att en annan gång få se mera”. Fast om även andra skolor i teorin skulle kunna integreras lika väl på museerna som Stockholms folkskolor, så skulle det enligt Granberg krävas ett rätt omfattande ytterligare arbete från såväl museiorganisationerna som skolvärlden.

76 Folke Holmén, ”Museer och skolor: Referat av en utredning,” *Svenska museer: Meddelanden från svenska museimannaföreningen 1938:1–2* (1938), 5–20.

77 Gunnar Granberg, ”Erfarenheter från Nordiska museets undervisningsavdelning,” tryckt i *Skandinavisk museumsförbund möde i Köbenhavn og Helsingør 21–25 maj 1938* (Köpenhamn: Biaco Luno's bogtryckeri 1938), 9–13.

78 Granberg (1938), 10.

”Den verksamhet jag här har talat om, är ju i huvudsakligen en verksamhet i vardande”, avslutade Granberg framåtblickande, ”men jag tror, att vi åtminstone delvis ha funnit de metoder, som vi tänka arbeta efter i fortsättningen, och genom vilka vi kunna försöka skapa förståelse för vad ett kulturhistoriskt museum kan och vill vara: en frisk och levande kunskapskälla, som man gärna öser ur”.⁷⁹

Bild 3. Museielektor docent Gunnar Granberg undervisar en klass i Nordiska museets lokaler 1939. Nordiska museets arkiv.

Granberg fick bitvis rätt om utvecklingen även om Svenska Museimannaföreningens ansträngningar för regelbunden skolundervisning på museer inte fick de centrala myndigheternas aktiva stöd, regeringen ville exempelvis inte avsätta några medel för en liknade verksamhet nationellt även om lokala initiativ (likt det i Stockholm) inte

79 Granberg (1938), 11–13.

motarbetades.⁸⁰ Men under 1940-talets konsoliderades undervisningsverksamheten på Nordiska och besöken blev rutin för såväl museet som skolorna. Från 1941 skedde skolvisningar för folkskolans femte och sjätte klass varje dag mellan kl. 12 och 14, och totalt deltog ca 6 500 elever i museielektionerna under året.⁸¹ I september 1942 inkluderades även elever från Stockholms folkskolors tredje och fjärde klass då de fick besöka de kulturhistoriska och zoologiska avdelningarna på Skansen samt delta i danslekar på Tingsvallen.⁸² Även Skansens sommarverksamhet intensifierades, något som krävde en stadigt utökad personalstyrka för att genomföra de många aktiviteter som ingick. ”Under året ha 2.282 skolklasser, omfattande ca 62.000 elever, besökt Skansen och 189 skolklasser, omfattande ca 16.000 elever, besökt museet” konstaterades det i *Fataburen* 1945.⁸³ Vid sidan av amanuensen fil. lic. Mats Rehnberg, som 1945 efterträdde Granberg som museielektor, arbetade ytterligare fem–sex anställda med utbildningsverksamheten.⁸⁴ Fast behovet tycktes omätligt. Besöken blev ständigt allt fler, inte minst på Skansen, och under den senare delen av 1940-talet tycks verksamheten nästintill växt museet ur händerna. ”Antalet skolreseggrupper är numera så stort att undervisningsavdelningens personal skulle behöva utökas avsevärt under sommarmånaderna för att mer effektivt kunna tillgodose samtliga landsortsgrupper”, skrev Rehnberg i *Fataburen* 1947. ”För omhändertagande av landsortens skolbesök under sommaren ha ett 20-tal tillfälliga krafter anlitats, huvudsakligen studerande vid Stockholms högskolor.”⁸⁵

Under den tidiga efterkrigstiden blev den utveckling som skett vid Nordiska museet stilbildande. Redan från 1945 bedrevs en organiserad skolbesöksundervisning vid totalt sju museer i Stockholm och mot slutet av decenniet var planen att samtliga Stockholms folkskolor skulle göra årliga museibesök från tredje till åttonde klass med totalt ett tiotal museibesök under sex år (tre i klass sex och lika många i klass åtta och de resterande i de övriga klasserna från klass tre och uppåt).⁸⁶ Läsåret 1951–52 besökte också nära 50 000 elever de då tio museer som deltog, flest skolbesök hade Stadsmuseet med nära 300 grupper och 9 000 elever följt av just Nordiska med 280 grupper om 7 500 elever.⁸⁷ Återkommande besök på museum och specialanpassad undervisning i museets samlingar blev alltså från slutet av 1940-talet en naturlig del av folkskolans verksamhet, åtminstone om man ser till Stockholmsområdet.⁸⁸ Undervisningen tycks ha fortsatt i relativt stor omfattning och med ett liknande upplägg fram till åtminstone tidigt 1970-

80 Osig, ”Kung. Skolöverstyrelsens svar på Museimannaföreningens hänvändelse rörande samarbetet mellan museer och skolor,” *Svenska museer: Meddelanden från svenska museimannaföreningen* 1940:1 (1940), 76–79.

81 *Fataburen* (1941), 266.

82 *Fataburen* (1943), 183.

83 *Fataburen* (1945), 204.

84 *Fataburen* (1946), 223.

85 *Fataburen* (1947), 210–11.

86 *Fataburen* (1946), 223.

87 Bilaga A till ”Förslag till omorganisation av museiundervisningen vid Stockholms folkskolor,” daterad december 1951. NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol. 1, NM-arkiv.

88 Mats Rehnberg, ”Den organiserade skolundervisningen vid Stockholmsmuseerna,” *Svenska museer: Meddelanden från svenska museimannaföreningen* 1947:1 (1947), 1–7.

tal medan det mer organiserade samarbetet mellan museet och Stockholmsskolorna fortsatte fram till sent 1980-tal.⁸⁹

Avslutande diskussion

Nordiska museets närmande mot skolorna var en del av en större men samtidigt lite svårgripbar rörelse där allt fler såg behovet av en utökad samverkan och det av flera olika skäl.

Jämfört med det tidiga 1930-talet hade positionen mot slutet av decenniet förflyttats mot ett tätare men också mer mångtydigt samarbete mellan skola och museum. Det framhölls speciellt att innehållet i besöket inte enbart skulle vara ett spännande och roligt avbrott från skolvardagen utan aktivt understödja det lärande skolan efterfrågade och i förlängningen befästa och fördjupa det kunskapsinnehåll som beskrevs i den centrala undervisningsplanen. Men även aktivitetens genomförande – eller ”lektionen” som skolvisningen explicit kallades av såväl museum som skola – skulle läggas nära de didaktiska ideal och praktiker som fanns inom skolan. Exempelvis skulle relationer byggas mellan museets pedagogiska personal och de besökande eleverna, visningens längd skulle vara ungefär som en lektion i skolan och även rollerna mellan museets lärare och den besökande klassen skulle efterlikna de i skolan (och där museiläraren förväntades understödja elevernas eget engagemang och initiativförmåga). Samarbetet med lärarna före, under och efter besöket liksom en anpassning av sakinnehållet till folkskolans undervisningsplan visar således på en vilja från museet att bidra till skolans verksamhet, att aktivt svara upp mot och stödja skolans behov. I gengäld blev museet relevant, museets samlingar sedda och använda.

Det är också slående att samlingarnas små och stora föremål i sig inspirerade till ett pedagogiskt och didaktiskt utvecklingsarbete. Impulsen till en ny undervisningspraktik kunde således komma även från museihåll, som när föremål inte bara skulle beskådas i sin monter utan även, i en möjlig nära framtid som det uppfattades, förflyttas till elevernas händer (och därmed även ges materiella och taktila dimensioner vid sidan av de visuella). Museet och skolan önskade alltså tillsammans utträta ett av samtiden efterfrågat kunskaps- och fostransarbete, ett arbete där respektive profession och verksamhet var ömsesidigt beroende av varandra och varandras kompetens. Det tycks också ha funnits ett starkt inslag av konsensus sett till hur man skulle arbeta; ingensans i materialet från det tidiga 1930-talet syns någon påtaglig konflikt mellan de två institutionerna, tvärtom närmade man sig varandra långsamt och med respekt för varandras yrkeskunnande. Verksamheten tycks samtidigt varit om inte underfinansierad så i vart fall utan större externa bidrag, istället bar vardera institution huvuddelen av kostnaderna för sitt engagemang. Undervisningen på museet måste därför betraktas som prioriterat av såväl museet som skolorna även om spänningarna tycktes öka något under slutet av 1940-talet i takt med att verksamheten växte men, möjligen, även som en konsekvens av att besöken allt tydligare integrerades som en del av den ordinarie skolverksamheten.

Undersökningen av Nordiska museets undervisningsavdelning uppbyggnad och tidiga verksamhet lämnar därmed stöd åt den utbildningshistoriska och läroplanste-

89 Medelius (1972), 144, 147–51 samt Sigrid Eklund Nyström, ”Lotten avgör framtiden,” i *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark (Stockholm: Nordiska museet, 1998), 382–83.

oretiska forskning som betonat det lokalas och lokala aktörers betydelse för hur vi ska förstå den svenska skolans utveckling sett till såväl organisation som mer undervisningsnära perspektiv.⁹⁰ Men studien bekräftar även den forskning som tidigare visat att den progressiva pedagogikens allt starkare ställning under efterkrigstiden inte enbart kan betraktas som en konsekvens av erfarenheterna av andra världskriget och statens agerande – tvärtom bör den också ses som ett resultat av interaktionen mellan olika aktörer och sammanhang där vardagliga undervisningsinslag och enskilda aktörers arbete på flera sätt föregick den mer uttalade debatt som blev tydlig i och med 1946 års Skolkommision.⁹¹ I relation till tidigare forskning visar alltså även denna studie hur blicken måste riktas mot fler aktörer och platser för att möjliggöra en bredare förståelse av det svenska utbildningssystemets historiska utveckling. Nordiska museets undervisningsavdelning, och Ernst Klein personligen, var i sammanhanget en liten men viktig aktör i förändringen av mellankrigstidens stadigt växande skolsystem; den massiva skalan och det faktum att undervisningen i museet från mitten av 1940-talet gjordes obligatorisk för eleverna i Stockholms folkskolor är i sig en indikation på den betydelse denna nya typ av museiundervisning tillmättes i sin samtid.

För i takt med att allt fler museer under 1930-talet började förhålla sig till besökande skolklasser som en aktiv publik, och därmed succesivt anpassade sin verksamhet till primärt den växande folkskolans behov, kom museerna på ett nytt sätt bli en plats för både undervisningsplansstyrd ämnesfördjupning och medborgarfostran i mer allmänna ordalag. Att museerna blev verksamma i och en del av folkskoleelevernas utbildning var samtidigt något som drevs så att säga underifrån av enskilda museer och lokala skolor själva, snarare än genom övergripande reformer eller statliga initiativ. Genom att rikta analysen mot den vardagliga undervisningspraktiken, mot klassrummen såväl som i detta fall museisalarna, är det möjligt att ytterligare belysa komplexiteten i 1930-talets och den tidiga efterkrigstidens svenska utbildningshistoria.

About the authors:

David Thorsén is Senior Lecturer at the Department of Education, Stockholm University, Sweden. Email: david.thorsen@edu.su.se

Eva Insulander is Associate Professor and Senior Lecturer at the Department of Education, Stockholm University, Sweden. Email: eva.insulander@edu.su.se

90 Johan Samuelsson et al., "Between Democratic Ideals and Local Conditions: Elementary School Teachers' Narratives of Progressive Teaching in Sweden in the 1940s," *Paedagogica Historica* (2022), 1–25; Andreas Nordin och Daniel Sundberg, "Exploring Curriculum Change Using Discursive Institutionalism – A Conceptual Framework," *Journal of Curriculum Studies* 50, no. 6 (2018), 820–35.

91 Johan Samuelsson et al., "Practice Before Policy? Unpacking the Black Box of Progressive Teaching in Swedish Secondary Schools," *Journal of Curriculum Studies* 53, no. 4 (2021), 482–99.

Referenser

Arkiv och periodika

Nordiska museets arkiv

”Ernst Kleins arkiv, vol. 7.”

”NM Pedagogisk verksamhet Bl.a. PM, vol 1.”

Nordiska museets årsbok *Fataburen* 1930–46.

”Tillfälliga utställningar 1932–1935.”

Bilderna hämtade från ”Nordiska museet och dess gårdar” volym 19 (Bild 3) och 20 (Bild 1 och 2).

Litteratur

Arcadius, Kerstin. *Museum på svenska: Länsmuseumerna och kulturhistorien*. Stockholm: Nordiska museet, 1997.

Beckman, Jenny. ”Linneanska traditioner? Skolor, jubileer och botanisk praktik.” I *Svensk snällrikhet? Nationella föreställningar om entreprenörer och teknisk begåvning 1800–2000*, red. Staffan Bergwik, Michael Godhe, Anders Hultz och Magnus Rodell, 199–220. Lund: Nordic Academic Press, 2014.

Beckman, Jenny. ”Collecting Standards: Teaching Botanical Skills in Sweden, 1850–1950.” *Science in Context* 24, no. 2 (2011), 239–58.

Beckman, Jenny. *Naturens palats: Nybyggnad, vetenskap och utställning vid Naturhistoriska riksmuseet 1866–1925*. Stockholm: Atlantis, 1999.

Bengtsson, Erik. *Världens jämlikaste land?* Stockholm: Arkiv, 2020.

Bennett, Tony. *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. London: Routledge, 1995.

Berg, Gösta. ”In memoriam.” *Svenska museer: Meddelanden från svenska museimannaföreningen*, 1937:1 (1937), 30–31.

Bergström, Anders och Victor Edman. *Folkhemmets museum: Byggnader och rum för kulturhistoriska samlingar*. Stockholm: Byggförlaget, 2005.

Braster, Johannes Franciscus Anthony, Ian Grosvenor och Maria del Mar del Pozo Andrés (red.). *The Black Box of Schooling: A Cultural History of the Classroom*. Brussels: P.I.E. Peter Lang, 2012.

Carter, Sarah Anne. *Object Lessons: How Nineteenth-Century Americans Learn to Make Sense of the Material World*. Oxford: Oxford University press, 2020.

Crocker, Ollie. ”Teaching Classics with Objects? The Acquisition of Classical Antiquities by British Schools, 1860–1950.” *Journal of the History of Collections* 33, no.2 (2021), 373–84.

Driver, Felix, Nesbitt, Mark och Caroline Cornish (red.). *Mobile Museums. Collections in Circulation*. UCL Press, 2021.

Edquist, Samuel. ”Kulturarv, allt för mycket kulturarv?” I *Kritiska studier av kulturarv och museala praktiker: En tvärvetenskaplig mötesplats*, red. Karin Jarnkvist och Carola Nordbäck, 16–24. Sundsvall: Forum för genusvetenskap, 2021.

Edquist, Samuel. *En folklig historia: Historieskrivningen i studieförbund och hembygdsrörelse*. Umeå: Boréa, 2009.

- Eklund Nyström, Sigrid. "Lotten avgör framtiden." I *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark, 375–99. Stockholm: Nordiska museet, 1998.
- Ekström, Anders. "Konsten att se ett landskapspanorama: Om åskådningspedagogik och exemplarisk realism under 1800-talet." I *Publika kulturer: Att tilltala allmänheten, 1700–1900*, red. Martin Bergström, Anders Ekström och Frans Lundgren, 125–70. Uppsala: Uppsala universitet, 2000.
- Englund, Tomas. *Läroplanen och skolkunskapens politiska dimension*. Göteborg: Daidalos, 2005.
- Evertsson, Jakob. "Materiality, Wallcharts, and Educational Change in Sweden from the Mid-nineteenth to the Early Twentieth Century." *Nordic Journal of Educational History* 9, no. 1 (2022), 27–59.
- Evertsson, Jakob. "Från katekes till naturlära: en mikrohistorisk studie av folkskolans införande i Lagunda kontrakt, 1861–1900." *Uppsala stiftshistoriska sällskap årsskrift 2021/22*, 16–28.
- Félix, Inês. *School Journeys: Ideas and Practices of New Education in Portugal (1890–1960)*. Umeå: Umeå universitet, 2020.
- Franzén, Helena. *Kroppar i förvandling: Obstetriska och embryologiska samlingar vid Uppsala universitet, ca 1830–1930*. Uppsala: Uppsala universitet, 2022.
- Gedin, Per I. *När Sverige blev modernt: Gregor Paulsson, vackrare vardagsvara, funktionalismen och Stockholmsutställningen 1930*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 2018.
- Granberg, Gunnar. "Ernst Klein." *Studiekamraten* nr 11–12 (1938), 171–72.
- Ellis, Heather. "Editorial: Science, Technologies and Material Culture in the History of Education." *History of Education* 46, no. 2 (2017), 143–46.
- Hammarlund-Larsson, Cecilia. "Samlingarna och samlandet." I *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark, 181–239. Stockholm: Nordiska museet, 1998.
- Hellgren, Anna Maria. *Skåda all världens uselhet: Visuell pedagogik och reformism i det sena 1800-talets populärkultur*. Möklinta: Gidlunds förlag, 2013.
- Hillström, Magdalena. *Ansvar för kulturarvet: Studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872–1919*. Linköping: Linköpings universitet, 2006.
- Holmén, Folke. "Museer och skolor: Referat av en utredning." *Svenska museer: Meddelanden från svenska museimannaföreningen 1938:1–2* (1938), 5–20.
- Hooper-Greenhill, Eilean. *Museums and the Shaping of Knowledge*. London: Routledge, 1992.
- Ingelög, Torleif. *Skatter i vått och torrt: Biologiska samlingar i Sverige*. Uppsala: Artdatabanken, 2013.
- Insulander, Eva och David Thorsén. "Teaching Through Objects and Collections: The Case of Strängnäs Secondary Grammar School and School Museum 1830–1960." *Multimodality & Society* 4, no. 3 (2023), 336–65.
- Klein, Barbro. "Ernst Klein (1887–1937)." I *Svenska etnologer och folklorister*, red. Matts Hellspång och Fredrik Skott, 105–12. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs akademien för svensk folkkultur, 2010.
- Klein, Ernst. *Handledning vid några lektioner i Nordiska museet och livrustkammaren av museielektor Ernst Klein*. Stockholm: Stockholms folkskoleledning, 1935.

- Klein, Ernst. "Historisk allmänbildning." *Bokstugan* 14, no. 1 (1930), 7–13.
- Klein, Ernst. "Nordiska museet – svenska folkets egendom: Ett femtiårsminne." *Nordisk Tidskrift* 6 (1930), 81–103.
- Klein, Ernst. *Stenåldersliv*. Stockholm: Svenska teknologföreningens förlag, 1920.
- Granberg, Gunnar. "Erfarenheter från Nordiska museets undervisningsavdelning." *Skandinavisk museumsförbund möde i København og Helsingør 21–25 maj 1938*. Köpenhamn: Biaco Luno's bogtryckeri 1938, 9–13.
- Kohlstedt, Sally Gregory. *Teaching Children Science: Hands-on Nature Study in North America, 1890–1930*. Chicago: University of Chicago Press, 2010.
- Kohlstedt, Sally Gregory. "'Thoughts in Things: Modernity, History, and North American Museums.'" *Isis* 96, no. 4 (2005), 586–601.
- Korda, Andrea. "Object Lessons in Victorian Education: Text, Object, Image." *Journal of Victorian Culture* 25, no. 2 (2020), 200–22.
- Larsson, Anna och Björn Norlin (red.). *Beyond the Classroom: Studies on Pupils and Informal Schooling Processes in Modern Europe*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014.
- Lawn, Martin och Ian Grosvenor. "Finding Traces, Researching Silences, Analyzing Materiality: Notes from the United Kingdom." *Educació i Història: revista d'història de l'educació* 38, (2021), 33–54.
- Linderborg, Åsa. *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*. Stockholm: Atlas, 2001.
- Ljung, Berit. *Museipedagogik och erfارande*. Stockholm: Stockholms universitet, 2009.
- Löwegren, Yngve. *Naturaliesamlingar och naturhistorisk undervisning vid läroverken*. Stockholm: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1974.
- Medelius, Hans. "Nordiska museet och skolan." *Fataburen* (1972), 137–52.
- Medelius, Hans. "Installationen." I *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark, 127–53. Stockholm: Nordiska museet, 1998a.
- Medelius, Hans. "Nya satsningar och framgångar." I *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark, 313–45. Stockholm: Nordiska museet, 1998b.
- Medelius, Hans. "Utställningarna." I *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark, 273–311. Stockholm: Nordiska museet, 1998c.
- Newman, Laura och Felix Driver. "Kew Gardens and the Emergence of the School Museum in Britain" *The Historical Journal* 1204, no. 63 (2020), 1204–30.
- Nordin, Andreas och Daniel Sundberg. "Exploring Curriculum Change Using Discursive Institutionalism – A Conceptual Framework." *Journal of Curriculum Studies* 50, no. 6 (2018), 820–35.
- Nordiska museet. "Nordiska museets femtioårsjubileum som nationalhelgedom." *Fataburen* (1930), häfte 2–3, 57–74.
- Nyström, Bengt. "Att göra det förflutna levande." I *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark, 53–87. Stockholm: Nordiska museet, 1998.

- Olofsson, Hans, Christina Olin-Scheller och Åsa Melin, "Undervisningspraktiker i rörelse – 1940-talets folkskollärare som läsundervisningens förändringsagenter." *Utbildning och demokrati: Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 31, no. 3 (2023), 7–32.
- Rader, Karen A. och Victoria E. M. Cain, *Life on Display: Revolutionizing U.S. Museums of Science and Natural History in the Twentieth Century*. Chicago: The University of Chicago Press, 2014.
- Rantatalo, Petra. *Den resande eleven: Folkskolans skolreserörelse 1890–1940*. Umeå: Umeå universitet 2002.
- Rehnberg, Mats. "Den organiserade skolundervisningen vid Stockholmsmuseerna." *Svenska museer: Meddelanden från svenska museimannaföreningen* 1947:1 (1947), 1–7.
- Riksantikvarieämbetet, *Skolan och kulturarvet: Regeringsuppdrag att kartlägga och främja samverkan mellan skolväsendet och kulturarvsinstitutionerna* (2020). URN: urn:nbn:se:raa:diva-6124
- Osig., "Kung. Skolöverstyrelsens svar på Museimannaföreningens hänvändelse rörande samarbetet mellan museer och skolor." *Svenska museer: Meddelanden från svenska museimannaföreningen* 1940:1 (1940), 76–79.
- Osig., "Nordiska museet vill organisera populärpropaganda. Gruppbesök av studie-cirklar permanent anordning. Särskild avdelning för museets pedagogiska arbete." *Aftonbladet* 29/4 1929.
- Samuelsson, Johan. "Skolan som försöksverkstad: Spridning av kunskap och erfarenhet av försöksundervisning i svenska pedagogiska tidskrifter 1920–1960." *Nordic Journal of Educational History* 10, no. 2 (2023), 107–31.
- Samuelsson, Johan. *Läroverken och progressivismen: Perspektiv på historieundervisningens praktik och policy 1920–1950*. Lund: Nordic Academic Press, 2021.
- Samuelsson, Johan, Åsa Melin, Christina Olin-Scheller och Niklas Gericke. "Between Democratic Ideals and Local Conditions: Elementary School Teachers' Narratives of Progressive Teaching in Sweden in the 1940s." *Paedagogica Historica* (2022), 1–25.
- Samuelsson, Johan, Niklas Geircke, Christina Olin-Scheller och Åsa Molin. "Practice before Policy? Unpacking the Black Box of Progressive Teaching in Swedish Secondary Schools." *Journal of Curriculum Studies* 53, no. 4 (2021), 482–99.
- SCB. "Innan grundskolan fanns: Översikt av historisk utbildningsstatistik 1944–2018." <https://www.scb.se/contentassets/8f35e5fef60846c5a09e9216bce587a6/innan-grundskolan-fanns.pdf> (besökt 2023-06-26).
- Stauffer, Suzanne M. (red.). *Libraries, Archives, and Museums: An Introduction to Cultural Heritage Institutions Through the Ages*. Lanham: Rowman et Littlefield, 2021.
- Simmons, John E. *Museums: A History*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2016.
- Snickars, Pelle. *Kulturarvets mediehistoria: Dokumentation och representation 1750–1950*. Lund: Föreningen Mediehistoriskt arkiv, 2020.
- Stavenow-Hidemark, Elisabet. "Museibygget." I *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark, 89–125. Stockholm: Nordiska museet, 1998.
- Svensson, Sigfrid. "Ernst Klein." *Fataburen* (1938), 203–8.
- Sörlin, Sverker. "Artur Hazelius och det nationella arvet under 1800-talet." I *Nordiska museet under 125 år*, red. Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabet Stavenow-Hidemark, 17–39. Stockholm: Nordiska museet, 1998.

- Thelin, Bengt och Stig G. Nordström (red.). *Svenska skolmuseer*. Uppsala: Fören. för svensk undervisningshistoria i samarbete med Nordiska museet, 1993.
- Thorp, Robert. ”Historiemedvetande, historiska medier och historieundervisning.” I *Medier i historieundervisningen: Historiedidaktisk forskning i praktiken*, red. Anna Larsson, 214–41. Umeå: Umeå universitet, 2016.
- Westberg, Johannes. ”Bright Nordic Lights: A Revitalised Interdisciplinary History of Education in the Massified Higher Education of the Nordics.” *History of Education* 52, no. 2–3 (2022), 330–54.
- Widén, Per. *Från kungligt galleri till nationellt museum: Aktörer, praktik och argument i svensk konstmuseal diskurs ca 1814–1845*. Hedemora: Gidlund, 2009.
- Zipsane, Henrik, Ulrika Löfstedt och Maria Domej Lundborg. ”Kulturarvsinstitutionerna och skolväsendet – en forskningsöversikt” (2018). http://nckultur.org/wp-content/uploads/2021/03/ForskningsoversiktSamarbeteKulturarvochSkola_18.pdf (besökt 2023-12-02)
- Åström Elmersjö, Henrik. *Norden, nationen och historien: Perspektiv på föreningarna Nordens historieläroboksrevision 1919–1972*. Lund: Nordic Academic Press, 2013.